

نظری اجمالی بر بانکداری راستین

سیستم نوین بانکداری اسلامی عملیاتی

بیژن بیدآباد^۱

مقدمه

اقتصاددانان بسیاری در سراسر جهان هم خود را مصروف حذف ربا از عملیات بانکی نموده‌اند ولی در عمل موفقیت زیادی نصیب نگردیده است. در این راستا بانکداری راستین منطبق بر احکام شرع مطهر و تأمین نظر شارع مقدس تدوین گردید تا نه تنها منجر به حذف ربا گردد بلکه وجوه مختلف آموزه‌های عدالت و اخلاق اسلامی را نیز در وجوه مختلف عملیات بانکی نهادینه سازد. دستیابی هرچه بیشتر به یک نظام بانکی مبتنی بر صدق و راستی و عملیات مالی سالم و همچنین کمک به شکوفایی اقتصاد، توزیع عادلانه امکانات و فرصت‌ها و ایجاد اشتغال و تولید و افزایش رفاه جامعه، از اهداف سیستم بانکداری راستین می‌باشد. بانکداری راستین بر مبنای اصول عملیاتی، مالی، اقتصادی، اخلاقی، اجتماعی، حقوقی، بین‌المللی و سازمانی خاصی است که همگی منتج از آموزه‌های عقلی، انسانی، اسلامی و اخلاقی و مبتنی بر آخرین دستاوردهای علمی بشر در زمینه‌های علوم و فناوری و با هدف توسعه و رشد اقتصاد و بانکداری کشور طراحی شده است. محاسن بانکداری راستین در همه زمینه‌های عملیات بانکی، مالی، اقتصادی، اخلاقی، اجتماعی و بین‌المللی آنقدر گسترده است که به عنوان مولفه اساسی در اصلاح ساختار بانکی کشور مد نظر قرار گرفت. برای تسهیل امور حقوقی عملیات بانکداری راستین اصلاحاتی بر عقود معین مطرح شد. لذا برخی از عقود معین که با توجه به شرایط کسب و کار و تولید امروزی متروکه شده بودند اصلاح شدند. عقود جدیدی نیز تحت عنوان مواسطه؛ مقاسطه، مبادل و مغارسه در لایحه بانکداری راستین تعریف شده‌اند. برای رفع نیازهای حقوقی عملیات مشارکت بانکی، صندوق‌های مشاع سرمایه‌گذاری و تسهیل عملیات بیمه‌های اجباری و اختیاری تأمین اجتماعی چند نهاد حقوقی جدید صندوق با سرمایه متغیر، صندوق مستمری (صندوق تأمین و صندوق بازنشستگی) در بانکداری راستین تعریف شده‌اند.

به منظور اصلاح الگوی مصرف منابع بانکی و تولید محصولات و سرمایه‌گذاری در جهت منع اسراف و تبذیر و جلوگیری از اتلاف منابع که تبعات زیانبار اقتصادی و اجتماعی آن بیش از ربا است و همچنین افزایش بهره‌وری، بانک مکلف به رعایت موارد مشخص در عملیات بانکی می‌شود. بانک می‌تواند طرح‌هایی که به منظور احیای اراضی موات ارائه می‌گردد را تأمین مالی کند. بانک و اطراف قراردادهای منعقد شده با بانک در اجرای بانکداری راستین باید مقررات نظارتی بانک مرکزی و سازمان بورس اوراق بهادار در ارتباط با شفافیت مالی، افشای اطلاعات و حکمرانی را رعایت

نمایند. تمامی قراردادهایی که در بانکها و در اجرای بانکداری راستین بین طرفین منعقد و مبادله می‌گردد از طریق واحد جدیدی به نام اجرای اسناد بانک و توسط مأمورین اجرای مربوط به اجرا گذارده می‌شود.

بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین

بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین یکی از بخش‌های اصلی بانکداری راستین است. بانک به نمایندگی از طرف سپرده‌گذار برای تأمین تمام یا قسمتی از منابع مالی مورد نیاز طرح سرمایه‌گذاری معجری، منابع سپرده‌گذار را طبق ضوابط مدون در اختیار معجری قرار می‌دهد تا معجری با استفاده از این منابع نسبت به اجرای طرح‌نامه خود اقدام و سود یا زیان ناشی از اجرای طرح به نسبت سرمایه و مدت مشارکت بین طرفین تقسیم شود. در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین نرخ بازدهی حاصل از سرمایه‌گذاری منابع سپرده‌گذاران با حذف سود ثابت و بر اساس سود مبتنی بر بازدهی بخش حقیقی اقتصاد محاسبه و تعیین می‌گردد.

سیستم پایه مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)

سیستم پایه مشارکت در سود و زیان راستین (PLS)^۲ فرآیند اصلی و قواعد و ضوابط کلی بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین را تشکیل می‌دهد. بانک به نمایندگی از طرف سپرده‌گذار منابع سپرده وی را به درخواست او در یکی از محصولات بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین، سرمایه‌گذاری و در عوض به سپرده‌گذار گواهی راستین تسلیم می‌کند و منابع را به معجری طرح سرمایه‌گذاری منتخب سپرده‌گذار با اعمال نظارت کامل تخصیص می‌دهد و طبق ضوابط مشخص سود یا زیان حاصل را بین سپرده‌گذار و معجری تقسیم و از طرفین کارمزد ارائه خدمت مدیریت سرمایه دریافت می‌کند.

زیرسیستم‌های مالی

زیرسیستم‌های مالی مشارکت در سود و زیان راستین اشاره به روش‌های تأمین مالی مشخص با هدف تأمین منابع نیازها یا خدمات خاص مالی دارد. زیرسیستم‌های مالی تحت ضوابط کلی سیستم پایه (PLS) و شامل موارد زیر است:

۱. **تأمین مالی جعاله (JFS)**^۳: روشی است که بر اساس آن بانک بنا به تقاضای خریدار منابع مالی مورد نیاز (سرمایه در گردش) معجری (تولیدکننده) را از محل منابع سپرده‌گذار یا منابع تأمین شده توسط خریدار تأمین و به منظور تولید محصول مورد نظر خریدار در اختیار معجری قرار می‌دهد.
۲. **تأمین مالی مضاربه (MFS)**^۴: نوعی مضاربه است که در آن بانک طرح‌نامه معجری در امر تجارت را به سپرده‌گذاران معرفی و منابع لازم را برای انجام عملیات مضاربه تجهیز و در اختیار معجری قرار می‌دهد.
۳. **تأمین مالی مقاسطه (IFS)**^۵: در تأمین مالی مقاسطه سپرده‌گذار از طریق بانک با تأمین بخشی از منابع مالی مشارکت اقدام به تأمین مالی معجری نموده و تا مدت مشخص سهم شرکت خود از مشارکت را بصورت اقساط از معجری دریافت می‌نماید و نهایتاً مورد مشارکت تماماً به مالکیت معجری درآمده و مشارکت خاتمه می‌یابد.

^۲ Profit and Loss Sharing (PLS)

^۳ Joalah Financial Sharing (JFS)

^۴ Modarebah Financial Sharing (MFS)

^۵ Installment Financial Sharing (IFS)

۴. **تأمین مالی اجاره (RFS)**^۶: مجری بخشی از دارایی بنگاه اعم از اجاری، موات و مولد خود را در قبال دریافت منابع از سپرده گذار به مالکیت موقت وی در آورده و سپس آن را به رهن می گیرد و از محل رهنه بازده دارایی را به میزان سهم الشرکه خود دفعاً در سررسید یا به صورت ادواری به سپرده گذار پرداخت می کند.
۵. **تأمین مالی امانی (BFS)**^۷: استفاده از سپرده سپرده گذار توسط مجری جهت تولید کالای معین و تحویل آن یا پرداخت وجه ناشی از فروش کالا در سررسید مشخص است.
۶. **تأمین مالی گروهی (RGF)**^۸: تجمیع منابع سپرده گذاران محدود و معین برای طرح خاص است که در آن، بانک، طرح نامه مجری در امر فعالیت اقتصادی را دریافت و پس از ارزیابی به سپرده گذاران معین معرفی و منابع لازم را برای انجام طرح مورد نظر تجهیز و در اختیار مجری قرار می دهد.
۷. **تأمین شخصی راستین (RPS)**^۹: صندوق های مستمری خصوصی و دولتی وفق ضوابط بانکداری راستین تأسیس می گردد. افراد و همچنین کارگاه ها نسبت به مستخدمین خود می توانند بخشی از مبالغی که بر اساس قوانین و مقررات حاکم بر بیمه تأمین اجتماعی پرداخت می نمایند را به صندوق های مستمری موضوع تأمین شخصی راستین واریز و از مزایای آن برخوردار شوند.
۸. **تکافل اجتماعی راستین (RST)**^{۱۰}: اشخاص خیر می توانند منابع خود را برای امور خیریه یا عام المنفعه نزد بانک سپرده گذاری کنند تا بانک منافع یا اصل یا اصل و منافع سپرده گذاری را در قالب بیمه تکافل اجتماعی از طریق حواله به تقاضای شخص خیر بطور بلاعوض یا به صورت قرض در اختیار افراد ضعیف لازم الحمايه قرار دهد.
۹. **تأمین مالی حامی (SCF)**^{۱۱}: جذب و تجمیع منابع اشخاص برای هدف حمایتی خاص که در آن بانک براساس طرح نامه مجری در امر فعالیت حمایتی مشخص و پس از ارزیابی منابع لازم را برای انجام فعالیت مورد نظر از حامیان از طریق شبکه های اجتماعی تجهیز و بطور بلاعوض پس از کسر کارمزد خود به مجری پرداخت می کند.
۱۰. **تأمین وام جمعی (PPL)**^{۱۲}: جذب و تجمیع منابع اشخاص برای قرض بدون بهره به مجری که در آن بانک براساس طرح نامه مجری و پس از ارزیابی، منابع لازم را برای انجام فعالیت مورد نظر از طریق شبکه های اجتماعی از وام دهندگان تجهیز و به شکل قرض بدون بهره پس از کسر کارمزد خود در اختیار مجری قرار می دهد.
۱۱. **اوراق مبادله راستین (RSB)**^{۱۳}: اوراق بهادار دیجیتال است که بر اساس عقد مبادله بین مبادل و متبادل منعقد می گردد بطوریکه بدل و مبدل و زمان آنها هر دو به یک اندازه است. متبادل ناشر اوراق بوده و به میزان ارزش اسمی آن به مبادل بدهکار است و باید در سررسید اول به دارنده اوراق (مبادل) بپردازد. متبادل متعهد است تا به اندازه بدل و زمان آن مبدل را به همان میزان و زمان آن (یا ترکیبی از زمان و مبلغ را اختیار کند که حاصل ضرب زمان بدل در مبلغ بدل مساوی همین حاصل ضرب برای زمان و مبلغ مبدل باشد)، در اختیار مبادل قرار دهد و در سررسید دوم مبادل متعهد می شود تا مبدل را به متبادل پرداخت نماید. در این اوراق از نرخ بهره استفاده نمی شود.

⁶ Rent Financial Sharing (RFS)

⁷ Bail Financial Sharing (BFS)

⁸ Rastin Group Funding (RGF)

⁹ Rastin Personal Security (RPS)

¹⁰ Rastin Social Takaful (RST)

¹¹ Sponsor Crowd Funding (SCF)

¹² Peer to Peer Loan (PPL)

¹³ Rastin Swap Bond (RSB)

اوراق مبادله راستین می‌تواند در چهار نوع کلی اوراق مبادله راستین بانک مرکزی، اوراق مبادله راستین خزانه، اوراق مبادله راستین بانکی و اوراق مبادله راستین تجاری و بصورت ریالی و ارزی صادر می‌شود.

۱۲. **سپرده مبادله راستین (RSD)**^{۱۴}: سپرده‌گذار با افتتاح حساب سپرده مبادله راستین ذیحق می‌گردد تا نسبت به مبلغ سپرده برای مدتی که منابع خود را در این سپرده سپرده‌گذاری کرده است به همان میزان و برای همان مدت از وام بدون بهره بانک استفاده نماید سپس وجه قرض گرفته شده را به بانک مسترد نماید.

۱۳. **کارت مبادله راستین (RSC)**^{۱۵}: خریدار (دارنده) کارت با رجوع به صادرکننده کارت درخواست می‌نماید تا صادرکننده مبلغ معینی را برای مدت معین در کارت شارژ می‌کند. از بابت این خدمت، دارنده کارت متعهد می‌شود تا همان مبلغ را برای همان مدت یا ترکیبی از مبلغ و مدت را که حاصلضرب آن با مبلغ و مدت شارژ شده معادل باشد را در حساب بانک به عاریه بسپارد.

گواهی‌های راستین

گواهی‌های راستین نام مجموعه گواهی‌های طراحی شده در بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین است که در سیستم پایه یا زیرسیستم‌های مالی آن طبق ضوابط بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین تعریف و صادر می‌شوند. این گواهی‌ها برگه‌هایی با نام و یا بی نام و قابل انتقال به غیر و قابل خرید و فروش از طریق وب سایت بانک بوده و به قیمت اسمی و برای مدت انجام طرح منتشر می‌شوند. دارندگان گواهی راستین به نسبت قیمت اسمی و مدت زمان مشارکت در سود یا زیان حاصل از اجرای طرح مربوط شریک می‌باشند. تعیین قیمت معاملاتی این گواهی‌ها برحسب مکانیزم عرضه و تقاضا در بازار گواهی راستین است.

انواع گواهی‌های راستین و ویژگی آنها براساس نوع مشارکت در سیستم پایه یا زیرسیستم‌های بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین با توجه به نوع طرح و دارایی مورد استفاده طبق ضوابط بانکداری راستین خواهد بود:

- سیستم پایه (PLS): گواهی مشارکت، و گواهی پذیره.
- تأمین مالی جعاله (JFS): گواهی آتی.
- تأمین مالی مضاربه (MFS): گواهی مضاربه و گواهی مضاربه ادواری.
- تأمین مالی مقاسطه (IFS): گواهی مقاسطه عادی و گواهی مقاسطه اجاره و گواهی مقاسطه مشارکت.
- تأمین مالی اجاره (RFS): گواهی‌های مشارکت رهنی، مشارکت رهنی ادواری، مضاربه رهنی، مضاربه رهنی ادواری، مزارعه رهنی، مزارعه رهنی ادواری، مغارسه رهنی، مغارسه رهنی ادواری، مساقات رهنی، مساقات رهنی ادواری، استصناع رهنی، استصناع رهنی ادواری و گواهی اجاره.
- تأمین مالی امانی (BFS): گواهی امانت.
- تأمین شخصی راستین (RPS): گواهی‌های تأمین اجتماعی، گواهی تأمین شخصی و گواهی تأمین مستمری.
- تکافل اجتماعی راستین (RST): گواهی تکافل و گواهی قرض.

¹⁴ Rastin Swap Deposit (RSD)

¹⁵ Rastin Swap Card (RSC)

سیستم‌های مکمل

سیستم‌های مکمل اشاره به ابداعات، سامانه‌ها و روش‌های تکمیلی در بانکداری راستین دارد و شامل موارد زیر است:

۱. **سامانه بازار گواهی راستین (RCM)**^{۱۶} سامانه مبتنی بر وب برای معامله انواع گواهی‌های راستین و اوراق مبادله راستین می‌باشد که توسط بانک عامل تأسیس و مدیریت می‌شود.
۲. **سامانه تأمین مالی جمعی (CFS)**^{۱۷}: سیستم مبتنی بر وب تجمع منابع برای طرح‌های تأمین مالی حامی (SCF) و تأمین وام جمعی (PPL) در بانک مشارکت راستین از طریق شبکه‌های اجتماعی است.
۳. **سامانه بازرسی و پایش عملیات (OCM)**^{۱۸} سیستم کامپیوتری مبتنی بر وب که امکان بازرسی و کنترل فعالیت‌های مختلف پرسنل بانک را بصورت آنلاین فراهم می‌کند.
۴. **سامانه ثبت وثیقه (CRS)**^{۱۹} سامانه مبتنی بر وب برای ثبت وثایق منقول و غیرمنقول بصورت یکپارچه می‌باشد که توسط سازمان ثبت اسناد و املاک تأسیس می‌گردد. بانک‌ها و سایر نهادها و سازمان‌ها و اشخاص حقیقی و حقوقی می‌توانند با استفاده از این سامانه وضعیت تهرین دارایی‌های منقول و غیرمنقول و گواهی‌های ضمانت را بصورت آنلاین استعلام کنند.
۵. **تبدیل دارائی به گواهی ضمانت (MSS)**^{۲۰} بانک‌ها می‌توانند با تقویم ارزش دارایی اشخاص اقدام به صدور گواهی ضمانت در قطعات مختلف برای مدت مشخص به نام مالک دارایی نمایند. مالک گواهی ضمانت می‌تواند گواهی خود را به بانک‌ها و یا سایر نهادها یا اشخاص حقیقی یا حقوقی (پذیرنده گواهی ضمانت) اصالتاً یا نیابتاً به عنوان وثیقه یا ضمانت ارائه کند.
۶. **تهاثر تعهدات پشت سرهم (SCC)**^{۲۱} تمهیدات لازم برای تسویه تعهدات افرادی که از یک سو به فردی بدهکار و از سویی از فرد دیگر طلبکارند را در ارتباط با زنجیره‌ای از تعهدات و مطالبات مجموعه‌ای از اشخاص فراهم می‌آورد.
۷. **پروتکل برداشت بین بانکی (IWP)**^{۲۲} پروتکل برداشت بین بانکی (IWP) توافقنامه‌ای بین بانکی و زیر نظر بانک مرکزی است که به بانک اجازه می‌دهد تا مطالبات خود بابت قراردادهای لازم الاجرا یا اسناد تجاری و مطالبات مشتریان بابت اسناد تجاری (چک، سفته و برات) را پس از تهی‌سازی حساب محال علیه و دیگر حسابهای مدیون و پس از آن حساب‌های ضامنین وی نزد بانک محال علیه از سایر حساب‌های وی و پس از آن حساب‌های ضامنین وی نزد بانک‌های دیگر بصورت آنلاین برداشت کند.
۸. **سامانه تسویه اوراق بدون کاغذ غیرربوی (NSSSS)**^{۲۳} سامانه یکپارچه مدیریت و تسویه اوراق بدون کاغذ غیرربوی (NSSSS) در بانک مرکزی است که بر طرح‌ها و مجریان بانکداری مشارکت در سود و زیان

¹⁶ Rastin Certificate Market (RCM)

¹⁷ Crowd Funding System (CFS)

¹⁸ Operation Control and Monitor (OCM)

¹⁹ Collateral Registration System (CRS)

²⁰ Mortgage Securitization System (MMS)

²¹ Serial Commitments Clearance (SCC)

²² Interbank Withdrawal Protocol (IWP)

²³ Non-Usury Scripless Security Settlement System (NSSSS)

راستین در بانکهای مختلف نظارت می نماید.

۹. سیستم کشف پولشویی (MLD)^{۲۴} شرایط ساختاری و الکترونیکی تطبیق اطلاعات مالیاتی با اطلاعات بانکی را فراهم می آورد. عملیات اقتصاد زیرزمینی از طریق تطبیق اطلاعات معاملات و اطلاعات پولی در سیستم کشف پولشویی (MLD) قابل کشف و رهگیری است.

نتیجه گیری

بانکداری راستین بانکداری نوین اسلامی است که معضلات نظری و اجرائی بانکداری ایران را بررسی و بر مبنای آخرین دستاوردهای علمی و فنی راه حل های قانونی و اجرائی برای آنها ارائه می دهد. هر کدام از زیرسیستم ها، ابزارها، ابداعات، و رویه های عملیاتی بانکداری راستین مشخصاً برای رفع معضلی طراحی شده اند. سیستم پایه بانکداری مشارکت در سود و زیان راستین با افتتاح اولین شعبه مشارکت در سود و زیان راستین (شعبه قبا) در آبان ۱۳۸۹ در بانک ملی بصورت آزمایشی به اجرا درآمد و سپس به شعب اصلی بانک ملی تعمیم داده شد. نتایج اجرا بسیار رضایتبخش و حاکی از استقبال عموم سپرده گذاران و عملکرد صد در صد طرح های اعتباری و فارغ از مشکلات رایج بود.

بانکداری راستین به عنوان یک پروژه ملی به صورت یک الگوی باز طراحی گردید تا همه بانکها در ایران و سایر کشورها بتوانند به راحتی به نصب و اجرای آن بپردازند. پیشنهاد لایحه قانونی بانکداری راستین و آئین نامه اجرائی آن حاوی کلیه نکات و ظرافتهای قانونی و اجرائی آن است.

مستندات بانکداری راستین

کلیه مستندات بانکداری راستین در سایت <http://www.bidabad.com> قابل دسترس است.

²⁴ Money Laundering Detection System (MLD)